

ДІЯ ПРИНЦИПІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ, ПОВАГИ ДО ЛЮДСЬКИХ ПРАВ І СУБСИДІАРНОСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Савчин Михайло Васильович

*доктор юридичних наук, професор, директор,
Науково-дослідного інституту порівняльного публічного права
та міжнародного права*

Ужгородського національного університету

м. Ужгород, Україна

Український вільний університет

Мюнхен, ФРН

Військова агресія Російської Федерації, яка базується у порушення статті 4(2) Хартії ООН, проти України є викликом для аналізованих нижче принципів сталого розвитку, поваги до людських прав і субсидіарності. Юридичні режими воєнного стану та стану війни зміщують акценти у здійсненні цих режимів. Принцип сталого розвитку, який базується на охороні довкілля, дбайливого ставлення до природних ресурсів і їх збереженні для майбутніх поколінь, піддається атаці, оскільки після завершення збройного конфлікту слід вчинити комплекс заходів по реновації довкілля і облаштування життєвого простору для людини на якісно нових засадах. Під час екстраординарних режимів людські права підлягають певним обмеженням на засадах пропорційності з урахуванням обмеженого доступу до природних ресурсів. Принцип субсидіарності також зазнає трансформації, оскільки війна зумовлює концентрацію ресурсів та зміну структури влади особливо у зоні військових дій та у прифронтовій зоні.

Як зазначають автори одного видання з проблематики сталого розвитку, ключовою вимогою сталого розвитку є справедливість по відношенню до майбутніх поколінь¹. Формуванню концепції сталого розвитку завдячуємо доповіді Комісії Брундтланда "Наше спільне майбутнє"² на Конференції в Ріо-де-Жанейро 1992 року. Декларація Ріо-де-Жанейро³ висунула концепцію сталого розвитку на перший план, як втілення компромісу між двома конкуруючими міркуваннями: економічним і соціальним розвитком та охороною навколишнього середовища.

Зв'язок між охороною довкілля та правами людини полягає в наступному: по-перше, повна реалізація прав людини, включаючи право на життя, здоров'я та достатній життєвий рівень, залежить від здорового для всіх людей довкілля; по-друге, реалізація прав людини, включаючи право на інформацію, участь в управлінні та доступ до правосуддя, допомагає забезпечити, щоб окремі особи та громади могли відстоювати та зберігати задовільний рівень захисту довкілля.

¹ Klaus Mathis (ed.) *Efficiency, Sustainability, and Justice to Future Generation* (Springer 2011) vii

² World Commission on Environmental and Development, *Our Common Future* (OUP 1987)

³ *Report of the United Nations Conference on Environmental and Development* (UN 1993) vol I, annex I

За словами Хорхе Вінюалеса, сталий розвиток означає: (i) розвиток, який, як необхідний процедурний крок, "враховує" охорону навколишнього середовища (інтеграція); і (ii) який робить це у спосіб, що відповідає зобов'язанням, взятим на себе країною за природоохоронними договорами, або, щонайменше, основному змісту звичаєвого міжнародного екологічного права, що застосовується до всіх країн (тобто принципу запобігання, що інтегрує обов'язок належної обачності в контексті охорони навколишнього середовища, що також виражається в процедурній формі обов'язком співпрацювати і обов'язком проводити оцінку впливу на довкілля)⁴. Зв'язок між охороною довкілля та правами людини полягає в наступному: по-перше, повна реалізація прав людини, включаючи право на життя, здоров'я та достатній життєвий рівень, залежить від здорового для всіх людей довкілля; по-друге, реалізація прав людини, включаючи право на інформацію, участь в управлінні та доступ до правосуддя, допомагає забезпечити, щоб окремі особи та громади могли відстоювати та зберігати задовільний рівень захисту довкілля.

Європейський суд з людських прав тлумачить захист довкілля через призму захисту права на життя та приватне і сімейне життя. Суд тлумачить статтю 2 Конвенції про захист людських прав і основоположних свобод в рамках негативного та позитивного зобов'язання держави – для захисту від загроз життю держава повинна створити законодавчі та адміністративні рамки, які ефективно стримують загрози праву на життя, в тому числі шляхом регулювання ліцензування та нагляду за небезпечними та промисловими видами діяльності, а також шляхом надання громадськості інформації про такі види діяльності та стихійні лиха, такі як повені та зсуви⁵. Суд виділяє окремо матеріальні та процесуальні аспекти статті 8 ЄКПЛ, які вимагають від держав оцінювати наслідки запланованої діяльності, яка може завдати шкоди навколишньому середовищу та порушувати права людини, оприлюднювати екологічну інформацію та надавати заінтересованим особам доступ до засобів судового захисту, особливо якщо "вони вважають, що їхні інтереси або їхні зауваження не були враховані в достатній мірі в процесі прийняття рішень"⁶. Якщо справа стосується екологічної небезпеки, обґрунтована скарга за статтею 8 може виникнути лише тоді, коли небезпека, про яку йдеться, досягає рівня серйозності, що призводить до значного погіршення можливості заявника насолоджуватися своїм домашнім, приватним або сімейним життям. Оцінка цього мінімального рівня є відносною і залежить від усіх обставин справи, таких як інтенсивність і тривалість перешкод, а також їхній фізичний або психічний вплив на здоров'я або якість життя особи⁷.

Принцип сталого розвитку тісно пов'язаний з принципом субсидіарності. Цей принцип мав значний вплив на перебіг дискусій щодо того, якою мірою ЄС повинен гармонізувати стандарти у сфері імплементації та забезпечення дотримання екологічного права ЄС. До цього часу в ЄС домінувала позиція, що держави-члени повинні зберігати, в принципі, автономію щодо засобів і способів імплементації права ЄС, в тому числі екологічного законодавства

⁴ Jorge E Vinuales, Sustainable Development, In: Lavanya Rajamani and Jacqueline Peel (eds.) *The Oxford Handbook of International Environmental Law* (2nd ed.; Oxford University Press 2021) 290

⁵ ECtHR, *Öneriyildiz v Turkey*, 48939/99 [2004] ECHR 657

⁶ ECtHR, *Taşkın and Others v Turkey*, 46117/99 [2006] 42 EHRR 50

⁷ ECtHR, *López Ostra v. Spain*, 9 December 1994, Series A no. 303-C

ЄС⁸. Права картина правозастосування екологічного законодавства ЄС трансформувалася і наразі зазнає низки суттєвих змін. Це значною мірою пов'язано з рішенням ЄС приєднатися до Конвенції Європейської економічної комісії ООН про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) та її імплементацією.

Екологічне право базується на ідеї земельної піраміди, яка включає в себе шари в межах "природного балансу" біотичної піраміди⁹. Біологічне різноманіття зазвичай відноситься до трьох елементів: (1) кількість різних екосистем (спільнот рослин і тварин та середовищ, що їх підтримують) та їх відносна частота в країні чи світі; (2) кількість видів тварин і рослин та їх відносна частота; і (3) генетична варіація в межах кожного виду¹⁰. І війна є однією із загальних категорій екологічних проблем (включаючи зростання і розподіл населення, забруднення, виснаження природних ресурсів)¹¹, які впливають на стан сталого розвитку. З економічної точки зору, підхід до державної політики, заснований на аналізі витрат і вигод, якщо його довести до крайнощів, призведе до цього, а отже, зробить непотрібними інститути демократичного врядування. Аналіз витрат і вигод локалізує конфлікт між окремими особами, яких він стосується, і не дає йому прорватися в публічну сферу. Це свідчить про те, що причина, через яку промисловість віддає перевагу економічним підходам до державної політики, не обов'язково є очевидною, а саме: аналіз витрат і вигод є чутливим до витрат на регулювання¹².

Під час війни суперечки за природні ресурси та екологічні проблеми не ґрунтуються юридичним виправданням війни¹³. В екологічних питаннях виділяють наступні проблеми в період військових дій: запобігання військовим конфліктам; захист навколишнього середовища під час збройного конфлікту; заходи після збройного конфлікту, включаючи допомогу у відновленні; правосуддя перехідного періоду та підзвітність; доходи та відновлення природних ресурсів¹⁴. На думку Міжнародного суду ООН, людські права продовжують діяти під час збройного конфлікту, хоча міжнародне гуманітарне право, будучи *lex specialis*, має переважну силу над правом людських прав у випадку конфлікту норм¹⁵. Ефективне управління є також засобом запобігання насильницьким конфліктам. Міжнародна сертифікація, належна обачність і системи контролю за ланцюгами поставок спрямовані на те, щоб гарантувати, що конкретні природні ресурси видобуваються законно і не сприяють конфлікту або порушенню прав

⁸ Martin Hedemann-Robinson, *Enforcement of European Union Environmental Law. Legal Issues and Challenges* (Routledge-Cavendish Taylor & Francis Group 2007) 453

⁹ Aldo Leopold, *A Sand County Almanac* (Oxford University Press 1970) 214

¹⁰ G Ledec and R Goodland, *Wild lands: Their Protection and Management in Economic Development* (The World Bank 1988) 5

¹¹ In a Deluge of Problems, where are the Worst Threats? Conversation Foundation Letter (December 1983)

¹² Mark Sagoff, 'Economic Theory and Environmental Law' (1981) 79 *Michigan Law Review* 1417

¹³ Carl Bruch, Cymie R Payne, and Britta Sjösedt, *Armed Conflict and the Environment*, In Lavanya Rajamani and Jacqueline Peel (eds.) *The Oxford Handbook of International Environmental Law* (2nd ed.; Oxford University Press 2021) 868

¹⁴ *Ibid* 865-882

¹⁵ ICJ, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory* (Advisory Opinion) [2004] ICJ Rep 136

людини¹⁶. Захист довкілля відповідно до міжнародного гуманітарного права можна розділити на прямий захист довкілля та непрямий захист довкілля в тій мірі, в якій воно може вважатися цивільним об'єктом¹⁷. Принцип обережності в міжнародному гуманітарному праві вимагає від воюючих сторін перед нападом вживати запобіжних заходів, щоб уникнути або звести до мінімуму негативний вплив на цивільне населення і цивільні об'єкти, включаючи навколишнє середовище, наскільки це можливо, виходячи з інформації, доступної при плануванні або проведенні нападу. Воюючі сторони несуть різний правовий тягар запобіжних заходів залежно від інформації, обладнання та можливостей, якими вони володіють у певний час і в певному місці¹⁸. Правило 44 Дослідження звичаєвого права 2005 року вимагає від воюючих сторін "належної уваги" до навколишнього середовища шляхом вжиття запобіжних заходів для уникнення та мінімізації шкоди навколишньому середовищу¹⁹. Однак варварські методи ведення війни з боку РФ є прикладом ігнорування цих стандартів, яскравим прикладом чого є підрив Каховської АЕС та нещодавня ракетна атака на ДніпроГЕС.

Військові конфлікти масштабу російсько-української війни ускладнюють реалізацію концепції сталого розвитку суспільства через нанесення значної шкоди навколишньому середовищу та розвитку людського капіталу. Посилення забруднення довкілля внаслідок воєнних конфліктів матиме ефект подолання цих негативних наслідків і потребуватиме значних ресурсів, значна частина яких буде спрямована на розбудову нової інфраструктури та переорієнтацію на охорону довкілля. Війна вносить трансформацію в організацію публічної влади і наразі реформа децентралізації під час воєнного стану знаходиться у замороженому стані. У свою чергу, це впливає на ступінь участі жителів громад щодо розвитку відповідних територій та використання природних ресурсів. У свою чергу, на звільнених територіях постане питання реновації природних ресурсів, зокрема забезпечення безпеки (розмінування, ліквідація наслідків бойових дій, упорядкування територій) та плодючості землі. Наслідки російсько-української війни матимуть щонайменше далекосяжні наслідки для реалізації концепції сталого розвитку в глобальній перспективі.

¹⁶ Harrison Mitchell, 'A More Formal Engagement: A Constructive Critique of Certification as a Means of Preventing Conflict and Building Peace' in Päivi Lujala and Siri Rustad (eds.) *High-Value Natural Resources and Post-Conflict Peacebuilding* (CRC Press 2011) 95

¹⁷ Carl Bruch, Cymie R Payne, and Britta Sjösedt, *Armed Conflict and the Environment* 871

¹⁸ Yves Sandoz et al (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977* (ICRC 1987)

¹⁹ Jaen-Marie Henckaerts and Louis Doswald-Beck (eds.) *Customary International Humanitarian Law*, vol. I – Riles (OUP 2005) 147